

Onder vrienden

AMOS OZ BIJ DE BEZIGE BIJ

De derde toestand
Hoe genees je een fanaticus
Mijn Michaël
Een verhaal van liefde en duisternis
Plotseling diep in het woud
Verzen van het leven en de dood
Black box
Jeruzalem-trilogie
Dorpsleven

Amos Oz
Onder vrienden

Vertaald door Hilde Pach

2013

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs
van het Nederlands Letterenfonds.

Copyright © 2012 Amos Oz
Copyright Nederlandse vertaling © 2013 Hilde Pach
Oorspronkelijke titel *Been chaveriem*
Oorspronkelijke uitgever Keter, Jeruzalem
Omslagontwerp b'IJ Barbara
Omslagbeeld Peter Hatter / Trevillion Images
Foto auteur Anna Weise
Vormgeving binnenwerk Ceevan Wee, Amsterdam
Druk Clausen & Bosse, Leck
ISBN 978 90 234 7346 6
NUR 302

www.debezigebij.nl

Inhoud

De koning van Noorwegen	7
Twee vrouwen	25
Onder vrienden	39
Vader	63
Klein kind	91
's Nachts	115
Dir Adjlon	143
Esperanto	175

De koning van Noorwegen

Er was bij ons in kibboets Jikhat een man, Tsvi Provizor, een kleine, met zijn ogen knipperende vrijgezel van een jaar of vijfenvijftig, die graag slechte boodschappen verkondigde: aardbevingen, neerstortende vliegtuigen, gebouwen die instortten terwijl er mensen in zaten, branden en overstromingen. Hij las als eerste de krant 's morgens vroeg, eerder dan wij allemaal, en hij luisterde naar alle nieuwsbulletins op de radio, zodat hij de eetzaal kon binnenkomen en je verbijsterde met tweehonderdvijftig mijnwerkers die reddeloos opgesloten zaten na de instorting van een kolenmijn in China, of met een veerboot die bij een storm in de Caribische Zee was omgeslagen en gezonken met zeshonderd passagiers aan boord. Hij spelde ook altijd de rouwadvertenties. Van het overlijden van bekende persoonlijkheden was hij altijd als eerste op de hoogte, om het vervolgens de hele kibboets mee te delen. Op een ochtend hield hij mij staande op het pad voor de kliniek: 'Heb je weleens gehoord van de schrijver Vislavski?'

‘Ja. Daar heb ik van gehoord. Hoezo?’

‘Die is dood.’

‘Het spijt me dat te horen.’

‘Ook schrijvers gaan dood.’

En een andere keer hield hij me staande toen ik dienst had in de eetzaal: ‘Ik heb in een rouwadvertentie gezien dat je grootvader is overleden.’

‘Ja.’

‘En drie jaar geleden is er ook al een grootvader van je overleden.’

‘Ja.’

‘Dus dit was de laatste.’

Tsvi Provizor werkte in zijn eentje bij de afdeling sierbeplanting. Hij stond om vijf uur ’s ochtends op, verplaatste sproeiers, schoffelde bloemperken, plantte en snoeide en gaf water, maaide gazons met de lawaaierige maaimachine, sproeide tegen bladluis, strooide organische mest en kunstmest en schoffelde die onder.

De kibboetsleden ontliepen hem. In de eetzaal gingen ze liever niet bij hem aan tafel zitten. Op zomervondens zat hij altijd in zijn eentje op een groen bankje aan de rand van het grote gazon voor de eetzaal naar de kinderen te kijken die over het gras renden. De avondwind blies door zijn overhemd en droogde het zweet op. Boven de hoge cipressen kwam de maan op, rood door de warme woestijn-

wind. Tsvi Provizor klampte een vrouw aan die alleen op een bankje naast hem zat, Lona Blank, en merkte bedroefd op tegen haar: 'Heb je het niet gehoord? In Spanje is een weeshuis in brand gevlogen en er zijn tachtig weeskinderen gestikt door de rook.'

Lona, een lerares van een jaar of vijfenveertig, weduwe, veegde met haar sjaal het zweet van haar voorhoofd en zei: 'Wat verschrikkelijk.'

En Tsvi: 'Er zijn maar drie kinderen levend uitgehaald, en die zijn er ook nog eens slecht aan toe.'

Hij werd bij ons gerespecteerd om zijn toegewijde werk bij de sierbeplanting: gedurende de tweeëntwintig jaar van zijn leven in de kibboets stond er in het werkboek bij zijn naam geen enkele ziektedag genoteerd. De openbare ruimte van de kibboets floereerde dankzij hem. Op elk vrij stukje grond plantte hij bloemen van het seizoen. Hier en daar legde hij rotstuintjes aan, waarin hij verschillende soorten cactussen plantte. Op verscheidene plekken maakte hij houten wingerdranken. Voor de eetzaal installeerde hij een klaterende fontein met goudvissen en waterplanten. Hij had veel gevoel voor schoonheid, en iedereen wist dat te waarderen. Maar achter zijn rug noemden ze hem de engel des doods en roddelden ze over hem dat hij zijn leven lang nooit interesse in vrouwen had gehad, en eigenlijk ook niet in

mannen. Er was een jonge vent, Ronni Sjindlin, die hem heel goed kon nadoen, zodat we allemaal omvielen van het lachen. Aan het eind van de middag, als alle kibboetsleden met het gezin op de veranda van hun huis zaten of op de grasveldjes ervoor, kof-fiedronken en met de kinderen speelden, ging Tsvi Provizor altijd naar de sociëteit om kranten te lezen, en daar zat hij met een stuk of vijf andere alleenstaande mannen, krantenverslinders, ruziezoekers, oudere vrijgezellen, gescheiden mannen, weduwnaars. Roebke Roth, een kleine, kale man met grote vleermuisoren, mopperde vanuit zijn hoekje dat de vergeldingsacties de cyclus van bloedvergieten alleen maar zouden versnellen, omdat wraak tot wraak leidde en vergelding tot vergelding. Meteen sprongen de anderen boven op hem en gaven hem ervan langs, wat praat je nou, we mogen niet zwijgen tegenover de Arabieren, terughoudendheid en vergevensgezindheid maken hun brutaliteit alleen maar groter. Tsvi Provizor knipperde dan met zijn ogen en zei: ‘Uiteindelijk leidt het tot oorlog. Daar moet wel een verschrikkelijke oorlog van komen.’

En Emanuel Gloezman, de stotteraar, riep enthousiast uit: ‘O-o-oorlog. He-heel goed. W-w-wij gaan w-w-winnen en v-v-veroveren het land t-t-tot aan de J-j-jordaan.’

Roebke Roth peinsde dan hardop: ‘Ben Goerion

is een groot schaker. Hij kijkt altijd vijf zetten vooruit. Maar weet je wat het is? Het draait bij hem altijd alleen maar om geweld.'

Daarop profeteerde Tsvi Provizor dan bedroefd: 'Als we verliezen, komen de Arabieren korte metten met ons maken. Als we winnen, komen de Russen ons bombarderen.'

Emanuel Gloezman smeekte: 'Ge-genoege, vrienden, rustig, l-l-laait ons rustig de k-k-krant lezen.'

En Tsvi, na enige momenten van stilte: 'Hebben jullie het gehoord? Hier staat dat de koning van Noorwegen leverkanker heeft. En de voorzitter van de districtsraad hier bij ons heeft ook kanker.'

Ronni Sjindlin, de grappenmaker, kwam Tsvi weleens tegen bij de schoenmaker of voor het kledingmagazijn en vroeg dan spottend: 'En, engel des doods, welk vliegtuig is er vandaag neergestort?'

Tsvi Provizor en Lona Blank ontwikkelden gaandeweg de gewoonte om tegen de avond een praatje met elkaar te maken. Hij zat aan de rechterkant van het linker bankje aan de rand van het gazon, en zij zat bij hem in de buurt, aan de linkerkant van het rechter bankje. Hij sprak tegen haar, met knipperende ogen, en zij frommelde aan haar sjaal. Ze droeg een lichte, elegante zomerjurk met schouderbandjes. Ze prees de siertuin van de kibboets, zijn

werk, en zei dat we hier dankzij hem leefden te midden van groene weiden, in de schaduw van een bloeiende boomgaard en tussen weelderige bloemperken. Ze had de neiging plechtige woorden te gebruiken. Ze was de mentor van de derde klas en maakte mooie, fijnzinnige potloodtekeningen die hier en daar in onze woninkjes aan de wand hingen. Ze had een rond, lachend gezicht en lange wimpers, maar haar hals was een beetje gerimpeld, ze had heel dunne benen en nauwelijks een boezem. Haar man was een paar jaar geleden gedood toen hij als reservist diende aan de grens met Gaza en kinderen hadden ze niet. Wij zagen haar als een positieve figuur die niet sprak over de tragedie die haar was overkomen en zich met hart en ziel op haar onderwijstaak had gestort. Tsvi sprak met haar over de verschillende rozensoorten en ze knikte enthousiast, alsof ze het met elk woord eens was. Vervolgens deed hij haar gedetailleerd de verschrikkingen uit de doeken van de sprinkhanenplaag waardoor Soedan was getroffen. Lona zei: ‘Je bent zo’n gevoelig mens.’

En Tsvi knipperde met zijn ogen en zei: ‘Ze hebben toch al niet veel groen daar in Soedan.’

Lona zei: ‘Waarom neem je alle ellende van de wereld op je schouders?’

En Tsvi antwoordde haar: ‘Je ogen sluiten bij de

aanblik van de wreedheid van het leven vind ik zowel dwaasheid als een zonde. Doen kunnen we maar heel weinig. Dus we moeten het op zijn minst vertellen.'

Op een van die zomeravonden nodigde ze hem uit om bij haar op de kamer ijskoffie te komen drinken. Hij kwam in zijn nette kleren, een lange kaki-broek en een lichtblauw overhemd met korte mouwen. Zijn transistorradio hing aan de riem van zijn broek en om acht uur verontschuldigde hij zich en luisterde naar de hoofdpunten van het nieuws. Aan de muur van de kamer van Lona Blank hingen een paar van haar potloodtekeningen, in eenvoudige lijsten. Op die tekeningen waren dromerige jonge vrouwen te zien en ook schetsen van een landschap, heuvels, rotsen en olijfbomen. Onder het raam stond een tweepersoonsbed, waarop een spreid lag met geborduurde oosterse kussentjes. In de witte boekenkast stonden de boeken op hoogte gerangschikt, te beginnen met kunstalbums van Van Gogh en Cézanne en Gauguin, via de delen van de Hebreeuwse Bijbel in de uitgave van Cassuto, tot aan de romanreeks van Hasifria Laäm, de Volksbibliotheek. In het midden van de kamer stonden een ronde salontafel en twee bescheiden leunstoelen. Op de tafel lag een geborduurd kleedje met

daarop het koffieservies en koekjes voor twee.

Tsvi Provizor zei: ‘Het is prettig hier bij jou.’ En hij voegde eraan toe: ‘Netjes. Ordelijk.’

Lona Blank zei verlegen: ‘Dank je. Daar ben ik blij om.’

Maar er was geen enkele blijdschap in haar stem, alleen beschaamde nervositeit.

Daarna dronken ze koffie en aten ze koekjes en spraken over sierbomen en vruchtbomen, ze spraken over het gebrek aan discipline in de klas in deze tijd, waarin alles mocht, ze spraken over de vogel-trek. Tsvi knipperde met zijn ogen en zei: ‘In Hiro-sjima, heb ik in de krant gelezen, zijn er tien jaar na de bom nog steeds geen vogels.’

Lona zei: ‘Al het leed van de wereld tors jij op je schouders.’ En ze zei ook: ‘Op een lage tak voor mijn raam heb ik eergisteren een hop gezien.’

Vanaf dat moment ontmoetten de twee elkaar regelmatig aan het begin van de avond. Ze zaten te praten op een van de bankjes in de siertuin, in de schaduw van een dikke bougainvillea, of ze dronken koffie in Lona’s kamer. Hij kwam om vier uur terug van het werk, ging onder de douche, kamde zijn haar voor de spiegel, trok zijn gestreken kakibroek aan en zijn lichtblauwe overhemd en ging naar haar toe. Soms nam hij stekjes van bloemen van het sei-

zoen voor haar mee om in haar tuintje te planten. Eén keer had hij een bundel bij zich met een selectie van de gedichten van Jaäkov Fichman. Zij gaf hem maanzaadkoekjes in een zakje, en ook een potloodtekening van twee cipressen en een bankje. Maar om acht uur of halfnegen namen ze alweer afscheid van elkaar en ging Tsvi terug naar zijn kloosterachtige kamer, waar altijd een zware vrijgezellenlucht hing. Ronni Sjindlin de grappenmaker zei in de eetzaal dat de engel des doods neerdaalde op de zwarte weduwe. In de krantensociëteit zei Roebke Roth's middags, met goedmoedige spot: 'Zo, de hand heeft een handschoen gevonden, hè?'

Maar Tsvi en Lona lieten zich niet afschrikken door de roddel en de spot. Bijna van dag tot dag werd hun band sterker. Hij vertelde haar dat hij in zijn vrije uren, in de eenzaamheid van zijn kamer, een roman van de Poolse schrijver Iwaszkiewicz vertaalde. Een roman vol subtiliteit en lijden. Volgens de schrijver was onze situatie hier in de wereld belachelijk maar ontroerend. Terwijl Lona naar hem luisterde, hield ze haar hoofd een beetje scheef, met haar lippen van elkaar, en ze schonk nog meer warme koffie in zijn kopje, alsof de dingen die hij vertelde ervan getuigden dat hij behoefte had aan troost en die ook verdiende, en alsof de koffie de bedroefdheid van de schrijver Iwaszkiewicz een beetje

goedmaakte, en ook zijn eigen bedroefdheid. Ze voelde dat hun relatie haar dierbaar was en haar dagen vulde, die tot nu toe oppervlakkig waren geweest en altijd op elkaar leken. Op een nacht droomde ze dat ze samen paardreden, haar borst tegen zijn rug geklemd en haar armen om zijn middel geslagen, in een dal tussen hoge bergen waar een schuimende beek doorheen kronkelde. Ze besloot Tsvi niets over deze droom te vertellen, al vertelde ze hem over haar andere dromen altijd gedetailleerd en kalm. Tsvi op zijn beurt knipperde met zijn ogen en vertelde dat hij er als kind, in het Poolse stadje Janów, van droomde student te worden. Maar toen de zionistische jeugdbeweging opkwam, werd hij daardoor meegesleept en zag hij af van de studie. Niettemin was hij zijn leven lang blijven leren uit boeken. Lona verzamelde voorzichtig twee kruimeltjes van het tafelkleed en zei: 'Jij was een heel verlegen jongen. Je bent nu nog steeds een beetje verlegen.'

Tsvi zei: 'Je kent me niet zo goed.'

Lona zei: 'Vertel het me. Ik luister.'

En Tsvi zei: 'Ik heb gisteravond op de radio gehoord: in Chili is een vulkaan tot uitbarsting gekomen. Vier dorpen zijn helemaal begraven onder de lavastromen. De meeste inwoners konden niet vluchten.'

Op een avond, toen hij vol vuur met haar sprak over de hongersnood in Somalië, smolt haar hart, ze pakte onverhoeds zijn hand en trok die naar haar borst. Tsvi beefde en trok zijn hand schielijk terug, met een bijna gewelddadige beweging. Zijn ogen begonnen hevig te knippen. Zijn leven lang had hij geen anderen aangeraakt en kreeg hij kippenvel als hij zelf werd aangeraakt. Hij hield van de aanraking van de kluiten omgeschoffelde aarde en van de zachtheid van de stengels van jonge planten, maar de aanraking van vreemde mensen, mannen of vrouwen, deed hem ineenkrimpen alsof hij zich gebrand had. Hij probeerde altijd te vermijden dat iemand hem de hand drukte, hem een schouderklopje gaf of toevallig langs zijn arm streek bij de tafel in de eetzaal. Even later stond hij op en vertrok. Ook de volgende dag kwam hij niet bij haar, omdat hij begon te vrezen dat hun relatie op een of andere, waarschijnlijk onvermijdelijke wijze zou leiden naar rampzalige oorden die hij niet begeerde en zelfs verafschuwde. Lona begreep er niets van, maar vermoedde met haar fijne zintuigen dat ze hem op een of andere manier gekwetst had. Ze besloot hem haar verontschuldigen aan te bieden, al wist ze niet waarvoor. Had ze hem een vraag gesteld die ze niet had mogen stellen? Of had ze misschien een belangrijke wenk over het hoofd gezien

die in zijn woorden verscholen had gezeten?

Onder de deur van zijn kamer schoof ze twee dagen later, terwijl hij er niet was, een briefje in haar ronde, onschuldige handschrift: 'Het spijt me als ik je gekwetst heb. Kunnen we praten?'

Tsvi schreef haar een briefje terug: 'Beter van niet. Het kan niet goed aflopen.'

Desondanks wachtte ze hem na het avondeten op onder de paternosterboom bij de uitgang van de eetzaal en zei verlegen: 'Leg me uit wat ik gedaan heb.'

'Niets kwaads.'

'Waarom blijf je dan bij me uit de buurt?'

'Je moet begrijpen, het is... overbodig.'

Sindsdien kwamen ze niet meer bijeen, en als ze elkaar passeerden op het pad of tegenkwamen in het voorraadmagazijntje, knikten ze elkaar toe, aarzelden even en vervolgden hun weg.

Bij de lunch zei Ronni Sjindlin tegen zijn tafelgenoten dat de engel des doods zijn romance had verbroken en dat we van nu af weer allemaal gevaar liepen. En inderdaad, Tsvi begon tegen de alleenstaande mannen in de krantensociëteit te vertellen dat er in Turkije een grote brug was ingestort, en nog wel tijdens het spitsuur.

Na een maand of wat viel het ons op dat Lona

Blank niet meer naar de bijeenkomsten van de klassiekemuziekgroep kwam, en zelfs afwezig was bij een paar lerarenvergaderingen. Ze verfde haar haar koperkleurig en begon felrode lippenstift te gebruiken. Nu en dan sloeg ze het avondeten over. Tijdens het Wekenfeest ging ze een paar dagen naar de stad en kwam terug in een jurk die we een beetje gewaagd vonden, met een hoge split aan de zijkant. In het begin van de herfst zagen we haar een paar keer op het bankje voor het grote gazon in gezelschap van de basketbaltrainer, een man die tien jaar jonger was dan zij en die tweemaal per week uit Netanja naar ons toe kwam. Ronni Sjindlin zei dat ze vast 's nachts leerde stuiten. Na een week of wat nam ze afstand van de basketbaltrainer en begon zich bij ons te vertonen in het gezelschap van de commandant van *Nachal*,* een jongen van tweeëntwintig. Daar konden we onmogelijk stilzwijgend aan voorbijgaan, en de onderwijscommissie kwam bijeen voor een discrete vergadering en besprak de educatieve repercussies. Elke avond zat Tsvi Provizor in zijn eentje op het bankje bij de fontein die hij eigenhandig had gemaakt onbeweeglijk te kijken naar de

* Legereenheid van militairen die een deel van hun diensttijd doorbrachten in een kibboets [noot vertaler].

kinderen die op het grasveld speelden. Als je hem toevallig voorbijliep en hem goedenavond wenste, zei hij goedenavond terug en vertelde je bedroefd over de overstromingen die hadden plaatsgevonden in Zuidoost-China.

En aan het begin van de winter, zonder voorafgaande waarschuwing, midden in het schooljaar, vertrok Lona Blank zonder toestemming van het secretariaat naar haar zuster in Amerika. Haar zuster had haar een ticket gestuurd en Lona werd op een ochtend bij de bushalte gesignaleerd, in haar gewaagde jurk en met een kleurige sjaal, trippelend op hoge hakken, terwijl ze een zware koffer voort sleepte. ‘Gekleed om zo naar Hollywood te gaan’, zei Ronni Sjindlin. Het secretariaat besloot haar lidmaatschap van de kibboets op te schorten tot nader onderzoek, en Ronni Sjindlin zei tegen zijn vaste tafelenoten: ‘De zwarte weduwe ontvlucht de engel des doods.’

De kamer van Lona Blank was inmiddels afgesloten en bleef donker, al had iemand in de huisvestingscommissie er vanwege de woningnood al een oogje op laten vallen. Op de kleine veranda waren een stuk of wat simpele potplanten blijven staan, een philodendron, een geranium, een cactus, en Tsvi Provizor kwam af en toe langs om ze water te geven en de aarde om te schoffelen.

Toen werd het winter. Lage wolken kwamen tot aan de toppen van de sierbomen. De velden en de boomgaarden waren modderig, en de bewerkers van het land en de plantages gingen in de fabriek werken. Er viel onafgebroken grijze regen. 's Nachts maakten de regenpijpen lawaai en een koude wind drong binnen door de spleten van de luiken. Tsvi Provizor zat avond aan avond tot halfelf naar alle nieuwsuitzendingen te luisteren, en tussen de bulletins door boog hij zich over zijn kloosterachtige tafel in het licht van een bultige lamp en vertaalde nog een paar regels uit het boek vol lijden van de Poolse schrijver Iwaszkiewicz in het Hebreeuws. Boven zijn bed hing de potloodtekening die Lona hem gegeven had, twee cipressen en een bankje. De cipressen vond hij er droefgeestig uitzien en het bankje was leeg. Om halfelf trok hij wat aan en ging buiten op zijn veranda staan om naar de lage wolken te kijken en naar de betonpaden, verlaten en nat in het gele lantaarnlicht. Als het even droog was tussen twee regenbuien, ging hij naar buiten voor een avondwandelingetje en keek hoe het ging met de planten op haar veranda. Haar trap was al bedekt met afgevallen bladeren, en Tsvi verbeelde zich een lichte geur waar te nemen van zeep of shampoo die uit de afgesloten kamer kwam. Dan zwierf hij nog wat over de lege paden, er vielen regendruppels van de

boomtakken op zijn blote hoofd, en vervolgens keerde hij terug naar zijn kamer en luisterde met knipperende ogen, zonder het licht aan te doen, naar de laatste nieuwsuitzending. Op een nacht, in de vroege ochtend, toen de ijzige, natte duisternis nog overal heerste, hield hij een van de staljongens staande die vroeg waren opgestaan voor het ochtendmelken, en deelde hem bedroefd mee: ‘Heb je het gehoord? Vannacht is de koning van Noorwegen overleden. Hij had kanker. In zijn lever.’